

האדם ותכליתו - ארבע נקודות מבט מתוך ספר קהלת

וּבִכֵּן רָאִיתִי רָשָׁעִים קִבְּרִים וְבָאוּ וּמִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יִהְיוּ וַיִּשְׁתַּכְּחוּ
בְּעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ גַם זֶה הִבֵּל (ח' י).

ירא האלוהים טען שהרשע לא יימלט ממותו (נעמוד על טענתו
וביאורה בפרק הבא) וממשפטו לפני האלוהים. החכם עונה לו בלעג
שכבר ראה את הרשעים יוצאים חיים מקבריהם ומגיעים העירה
ועושים בה את מעשי רשעותם. אין זו תחיית המתים לרשעים. זהו
לעג הטוען כלפי ירא האלוהים שהרשעים כלל לא מתו. הם חיים
ובועטים! עוד הוא טוען ישירות שאם העונש מאת ה' אינו מגיע
מיה, ימשיכו הרשעים ברשעותם וידכאו את העולם, החפץ במעט
צדק:

אֲשֶׁר אֵין נַעֲשֶׂה פֶתֶגֶם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי
הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע. אֲשֶׁר חָטָא עֲשֵׂה רָע מֵאֵת וּמֵאֲרִיךְ לוֹ...
(יא-יב)

דבריו נקטעים בשלב מסוים על ידי בר-הפלוגתא שלו, ירא האלוהים,
ולכן המשפט האחרון אינו שלם.

מסקנת הייאוש של החכם

כאמור לעיל, את נאומו האחרון בפרק י' החכם מתחיל בפולמוס עם
הנהנתן בשאלת כוח ההשפעה של החכם על האירועים לעומת כוח
השפעתו של ה"מושל בכסילים", הנהנתן. הוא ממשיך ביכולתו לרצות
כל שליט, ולהציל בכך את העיר. ועדיין התמיהה לא זזה ממקומה:
איך הטובה הרבה שהחכם משפיע על עירו אינה מוכרת? האומנם
צדק הנהנתן כשטען ש"חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים"?
יתר על כן: לחכם יש דרכים רבות להציל את העיר בעת

המלחמה, ולא רק הדיפלומטיה השקטה (ואולי החנופה) שנקט בה בעת שמילט את העיר בחכמתו (ט' טו, י' ד) מן המלך הגדול הצר על העיר. הוא מסוגל להכשיר את נשק הברזל למלחמה (י' י). הוא היודע איך לבקוע את העצים, להסיע את האבנים ולהניחם היטב כדי לבנות את מתרסי ההגנה (י' ט), וכן איך לחפור את שוחות ההגנה ואיך לפרוץ את הגדרות הנצרכות לכך בעת המלחמה בלא להסתכן סיכון מיותר מפני נפילה ונחשים, או מבלי להיפגע מקהות הברזל שתביא לנפילת העץ הנחטב על חוטב העצים (י' ח-יא). זאת, בעוד שהכסיל הנהנתן אף אינו יודע את הדרך אל העיר הזקוקה לעזרה (י' טו), ואף בכך הוא זקוק לעצתו ולניווטו של החכם.

נשוב אפוא לשאלה המנסרת בחלל הפרק: איך הטובה הרבה שהחכם משפיע על עירו ומגן עליה מפני צר אינה מביאה להכרה בחשיבותו? תשובתו העגומה של החכם היא:

יֵשׁ רָעָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כְּשֶׁגָּגָה שִׁיצָא מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִיט. נָתַן הַסֶּכֶל בַּמְרוֹמִים רַבִּים וְעֲשִׂירִים בְּשָׁפֶל יֵשְׁבוּ. רְאִיתִי עֲבָדִים עַל סוֹסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כְּעֲבָדִים עַל הָאָרֶץ (י' ה-ז).

נראה שהשליט בפסוקים אלו הוא הקב"ה עצמו, ולפנינו עוד 'טעות' שעשה בהנהגת עולמו. כשם ש"יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו" (ז' טו) - כך החכמים, הראויים לשלטון, הולכים כעבדים על הארץ. הראויים להיות עשירים יושבים בשפל, ואילו ה'מושל בכסילים' (ט' יז) מקבל את הכבוד, את השלטון ואת ה'סוס'. וכל זה הוא "כשגגה שיצא מלפני השליט". החכם ימשיך ויספיד את ההחמצה במינוי השליט הלא-ראוי:

אִי לָךְ אֶרֶץ שְׁמֶלֶכָּךְ נָעַר וְשָׂרִיךָ בְּבָקָר יֹאכְלוּ. אֲשֶׁרִיךְ אֶרֶץ שְׁמֶלֶכָּךְ בֶּן חוֹרִים וְשָׂרִיךָ בָּעֵת יֹאכְלוּ בְּגִבּוֹרָה וְלֹא בִשְׂתִי.

האדם ותכליתו - ארבע נקודות מבט מתוך ספר קהלת

בַּעֲצָלָתִים יִמָּךְ הַמְקָרָה וּבִשְׁפָלוֹת יָדַיִם יִדְלָף הַבַּיִת. לְשִׁחּוֹק
עֹשִׂים לֶחֶם וַיֵּיז יִשְׁמַח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל (י' טז-יז).

אילו החכם, 'בן החורים', היה מולך, היו השרים אוכלים רק לאחר
עבודתם. תקרת הבית לא הייתה נבנית בידי מהנדס עצל, היא לא
הייתה מתמוטטת והבית לא היה דולף. אך כשהמלך הוא כסיל ו'נער',
השרים פותחים את יומם בסעודה ובשתיית יין, "והכסף יענה את
הכל", הבית מתמוטט, הממלכה מתמוטטת, העולם מתמוטט. מדוע
אפוא החכם לא קיבל את שכרו ואת הכבוד הראוי לו?

בפרק ז' (טו-כב), בעת הפולמוס עם ירא האלוהים, התייחס
החכם לעיוותים בהשגחה האלוהית על הצדיק בשלווה פילוסופית,
בסבלנות ובהבנה, ויעץ לירא האלוהים לעזוב את דרכו. כשדבר
דומה קורה לחכם עצמו, תגובתו שונה, תגובתו קנאית ולא ריאלית.
ירא האלוהים יענה לו בדרכו שלו ויספר לו על חכמת ההישרדות
בעולם פגום וקבלת הדין בעולם הפגום, הוא יאמר לחכם את החכמה
שהחכם עצמו יעץ שם לירא האלוהים:

גַּם בַּמִּדְעָךְ²² מֶלֶךְ אֶל תִּקְלַל וּבַחֲדָרַי מִשְׁכַּבְּךָ אֶל תִּקְלַל עֲשִׂיר
כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל וּבַעַל (הַכְּנָפִים) [כְּנָפִים] יִגִּיד
דָּבָר (י' כ).

כאמור, תשובה זו היא מעין דבריו של החכם עצמו אל ירא האלוהים
שאינו מקבל בעולם את גמולו המיידית. החכם טען שהשגחת ה'
בעולמנו הפגום פגומה גם היא. הוא אמר זאת בשלווה ובסבלנות.

22. "במדעך" פירושו: בעת שאתה שוכב עם אשתך (כלשון "והאדם ידע את חוה
אשתו"), כלומר, במקום הכמוס ביותר.

כאן הוא מתקומם נגד מקומו הצדדי בחברה ועל היותו בעל השפעה כה מועטה. ירא האלוהים עונה לחכם במטבעו של החכם: חכמת ההישרדות שלך מחייבת אותך שלא לבוא בביקורת קשה כל כך על השלטון הקיים, שלטון הכסילים, שמא יבולע לך. קבל אפוא את חסרונו של העולם בחוסר ההערכה כלפיך בשלווה ובהבנה.

מכל מקום, בייאושו הקולני של החכם מן העולם המסודר שלא כרוחו, נוטש גם החכם את שולחן הדיונים, ומותיר את הפרקים האחרונים ומסקנת הספר ליחיד שלא התייאש - ירא האלוהים.

עיקרי השקפת עולמו של ירא האלוהים

גם ירא האלוהים נואם שלושה נאומים. הנאום העיקרי הוא השלישי והאחרון. הוא הנאום החותם את הספר, וממילא הוא הקובע את מסקנת הספר לאחר הלבטים והוויכוחים הקיימים בו.

הנאום הראשון של ירא האלוהים (ד' יז - ה' יא) הוא תשובה לדברי העמל בפרק ד'. נאומו של העמל החל בדמעת העשוקים, האמורה למרר את חיינו עד לבלי נשוא, ובא עד לטענה שנוח לו לאדם שלא נברא משנברא:

וּשְׁבַתִּי אֲנִי וְאֶרְאֶה אֶת כָּל הָעֲשָׂקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמַשׁ
וְהִנֵּה דִמְעַת הָעֲשָׂקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיד עֲשָׂקֵיהֶם כֹּחַ
וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם. וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכָּבַר מֵתוֹ מִן הַחַיִּים
אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדָנָה. וְטוֹב מִשְׁנִיָּהֶם אֶת אֲשֶׁר עֲדָן לֹא הָיָה
אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרַע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ (ד'
א-ג).

העמל הציע בניית חברה מסוג מסוים כדי לפתור את הבעיה, אך פתרונו נדחה ונפל.